

מראה מקומות, שיעור מאת הג"ר דניאל קפלן שליט"א

כתובות מט: - בענין תקנת אושא לזון בניו הקטנים

נקודות שנידונו בשיעור זה:

- מבואר בגמ' שאין אדם חייב לזון את בנו קטן אלא מדין צדקה. האם זה נכון גם לילדים שהם קטנים מאד, או האם חייב האדם לזון את בניו כשהם קטני קטנים על פי הדין?
- האם יכולים בית דין לכופ את האדם ליתן צדקה?

1. גמרא כתובות מט: , וז"ל, "באושא התקינו שיהא אדם זן את בניו ואת בנותיו כשהן קטנים. איבעיא להו, הלכתא כוותיה, או אין הלכתא כוותיה? תא שמע: כי הוה אתו לקמיה דרב יהודה אמר להו, יארוד ילדה ואבני מתא שדיא! כי הוה אתו לקמיה דרב חסדא, אמר להו כפו ליה אסיאתא בצבורא, וליקום ולימא עורבא בעי בניה, וההוא גברא לא בעי בניה! ועורבא בעי בניה? והכתיב לבני עורב אשר יקראו! לא קשיא: הא בחיורי, הא באוכמי. כי הוה אתי לקמיה דרבא, אמר ליה: ניחא לך דמיתזני בניך מצדקה? ולא אמרן אלא דלא אמיד, אבל אמיד - כפינן ליה על כרחיה, כי הא דרבא כפייה לרב נתן בר אמי ואפיק מיניה ד' מאה זוזי לצדקה."

ותוספות שם ד"ה אכפייה רבא, וז"ל, "וא"ת היאך כפה אותו בשביל צדקה והכתיב מתן שכרה בצדה דכתיב (למען) יברכך ואמרי' בפי כל הבשר (חולין קי: ושם) כל מצות עשה שמתן שכרה בצדה אין בית דין של מטה מוזהרין עליה, ויש לומר דאכפייה בדברים א"י קצבו ביניהן בני העיר לתת כך וכך לחדש הלכך אכפייה כדאמרינן בפרק קמא דבבא בתרא (דף ח: ושם) דרשאינן בני העיר להסיע על קיצתן ועוד דבצדקה איכא תרתי לאוי לא תאמץ ולא תקפוץ (דברים טו).

ומהרש"א שם, וז"ל, "וכתב הר"ן ע"ז ולא ידעתי מהו דהא גבי בניס אפילו בדלא אמיד כופין בדברים וכיון כו' עכ"ל, ונראה דלאו קושיא היא דבלא אמיד אינו נקרא כפייה בדברים אלא אמירה ודיבור בעלמא יארוד ילדה כו' וכל הני דנקט אבל כפייה בדברים באמיד היינו שאומרים לו שעובר על מצות עשה דצדקה דבהא ודאי כפה רבא לרב נתן ולא שהלקה אותו וק"ל."

2. גמרא כתובות סה: , וז"ל, "ואם היתה מניקה, דרש רבי עולא רבה אפיתחא דבי נשיאה אע"פ שאמרו אין אדם זן את בניו ובנותיו כשהן קטנים, אבל זן קטני קטנים. עד כמה? עד בן שש כדרב אסי, דאמר רב אסי קטן בן שש יוצא בעירוב אמו. ממאי? מדקתני היתה מניקה - פוחתין לה ממעשה ידיה ומוסיפין לה על מזונותיה מ"ט לאו משום דבעי למיכל בהדה, ודלמא משום דחולה היא, אם כן ליתני אם היתה חולה מאי אם היתה מניקה, ודלמא הא קא משמע לן דסתם מניקות חולות נינהו, איתמר אמר רבי יהושע בן לוי מוסיפין לה יין, שהיין יפה לחלב."

ותוספות שם ד"ה אבל זן קטני קטנים, וז"ל, "וכיפינן ליה והא דקאמר בפי נערה (לעיל דף מט: ושם) כפו ליה אסיאתא היינו יתרים על שש."

3. רא"ש כתובות פרק ד' סימן י"ד, וז"ל, "כי אתו לקמיה דרבא א"ל ניחא לך דליתזנן בנך מצדקה כו', והני מילי בניו ובנותיו קטנים אבל קטני קטנים אע"ג דלא אמיד כייפינן ליה בעל כרחיה כדגרסינן בסוף אע"פ (דף סה א) דרש ר' שמלאי אפיתחא דבי נשיאה אף על פי שאמרו אין אדם זן בניו ובנותיו קטנים אבל זן את

קטני קטנים ועד כמה עד בן שש ותנן נמי אם היתה מינקת פוחתין לה ממעשה ידיה ומוסיפין לה על מזונותיה דשמעינן מינה דחייב לזון בניו ובנותיו כשהן קטני קטנים, ואפילו יש להם נכסים שנפלו להם מבית אבי אמם פסק רבינו מאיר דחייב לזונם דכיון דתקנת חכמים היא זכו במזונותיהם אפי' יש להם להתפרנס משלהן דומיא דמזונות האשה מדכלל מזונות האשה דקתני ומוסיפין לה על מזונותיה בשביל הקטן אלמא דין אחד להם."

3. ר"ן כתובות דף מט: (יח. לדפי הרי"ף) ד"ה בעל כרחיה, וז"ל,

ולא אמרין. דלא כייפינן ליה: אלא
 דלא אמיד. שאינו עשיר: בעל כרחיה.
 לא יחא אלא לדקה בעלמא ואפילו אינס
 בניו כי האי דרבא כפה על הדקה
 והקשו בתוספות היאך כפה אותו בשביל
 לדקה והא מתן שכרה בלדה למען
 יברך ה' אלהיך ואמרינן בפרק כל
 הבשר (דף קי:) שכל מלכות עשה שמהן
 שכרה בלדה אין ב"ד של מטה מוזהרין
 עליהן ותרנו בשם ר"ת ז"ל דהאי אכפיה
 בדברים ולא ידעתי מהו דהא גבי בניס
 אפילו בללא אמיד (אמר) כופין בדברים
 וכיון דאמר אבל אמיד כופין אותו בע"כ
 משמע כפייה ממש עוד אמרו בשמו ז"ל
 שבטירו של רבא היו גבאין שקולבין
 ביניהם לתת קך וכך לחדש ולשנה הלכך
 כפייה כדאמרינן [ב"ב דף טז:] דרשאים
 להסיע על קיטותן ויותר נכון (ה) לומר
 דשאני לדקה דאית בהגמי לאו לא תאמין
 את לבבך ולא תקפוץ את ירך וכתב
 הרשב"א דכי אמרינן דהיכא דאמיר
 כייפינן ליה היינו מדין לדקה מיהו לא
 נחתינן לנכסיה והיכא דליתייה גמי דלא
 אפשר למכפייה לא זנינן להו לבניה
 מנכסיו כי היכי דלא עבדינן לדקה
 מנכסיו וכדתיגיא לעיל [דף מח:] מי
 שהלך למד"ה ואשתו תובעת מזונות ב"ד
 יורדין לנכסיו וזנין ומפרנסין אשתו אבל
 לא בניו ובנותיו ודבר אחר ואמר רב
 יוסף זו לדקה וכ"כ רבינו האי גאון ז"ל
 בתשובה דהא אפילו טורד שעברו עליו
 ג' רגלים מיקם הוא (ו) צבל תאמר אבל
 אין חייבים לכופו ולעשות לו כלום ע"כ
 ותמה אני היאך כתב דאפי' בדאיתיה

לא נחתינן לנכסיה דהא אמרינן לעיל [דף מח:] דמי שנשטתה ב"ד יורדין לנכסיו וזנין ומפרנסין את אשתו וד"א ואמרינן לעיל דהיינו
 לדקה ואם איתא דאפילו בפניו לא נחתינן לנכסיה בשביל לדקה כ"ש שלא בפניו אף על פי שהוא יולא שלא לדעת לפיכך נראה ודאי שבשביל
 לדקה יורדין לנכסיו בפניו וכן כתב הרמב"ם ז"ל בפרק ז' מהלכות מתנות עניים מיהו שלא בפניו אפשר דבזילא לדעת [לא] נחתינן לנכסיה
 כדאמרינן לעיל גבי מי שהלך למדינת הים אבל לא דבר אחר וכן מש"כ דהא אפילו טורד שעברו עליו ג' רגלים מיקם הוא דקאי צבל
 תאמר אבל אין ב"ד חייבים לכופו ולעשות לו כלום לא דק דהא אמרינן בר"ה (דף ו.) ועשית אזוהרה לב"ד שיעשוק ובהוא קרא כתיב
 לדקה כדדרישין בפיך זו לדקה וכ"ל דאע"פ שאין כופין את האדם לזון את בניו משם ולמעלה אלא היכא דאמיר אפי' בני שנשטתה דאמרינן
 לעיל ב"ד יורדין לנכסיו וזנין בניו ובנותיו דאפילו היכא דלא אמיר עושין כן דכיון דרובא דאינשי ניחא להו בהכי וזה לא היה לו לזנות מסתמא
 זנין אותן והרמב"ם ז"ל אינו סובר כן שכתב בפרק י"ב מהלכות אישות (א) וכן מי שנשטתה בית דין יורדין לנכסיו ומוכרין וזנין בניו ובנותיו
 שהן בני שש או פחות וגרלה שהוא (ו) מפרש מאי דמיפליג בבניו ובנותיו בין מי שהלך ובין מי שנשטתה היינו דוקא באמיד דבמי שהלך אפי'
 אמיר אין זנין בניו כל שהן גדולים מצני שש (ב) ומי שנשטתה זנין אותם [ושניהם] באמיד אבל בלא אמיר שניהם שוין ואין דרך זה נכון בעיני
 דהם איתא דמדינא אין יורדין לנכסיו אמיר שלא בפניו צמה שאינו מחויב גמור אלא מהורת לדקה למה יורדין לנכסיו כשנשטתה אלא מאי אית לן
 למימר דנשטתה היינו טעמא משום דעבדינן מנכסיה מאי (דאמרינן) [דאמדין] דניחא ליה בהכי מעתה אפילו לא אמיר יש לבית דין לירד לנכסיו ולזון
 אותם עד שיגדלו כיון שמי שאינו זן אותן מגונה ביותר ורוב בני אדם עושין כן ולפי דרך זה קרוב לומר דהיכא דאמיר יורדין לנכסיו
 צמה שהוא מחויב מהורת לדקה אפילו שלא בפניו וכי אמרינן בניו שהלך למדינת הים אבל לא בניו ובנותיו היינו בללא אמיר שאין הדבר
 עליו חוב גמור ומי שנשטתה אף על גב דלא אמיר בית דין יורדין לנכסיו ומפרנסין בניו כיון שמי שאינו עושה כן מגונה ביותר וזה לא היה לו

4. ר"ן כתובות סה: (כח: לדפי הרי"ף) ד"ה בעירוב אמו, וז"ל,

גמ' בעירוב אמו. כתב רש"י ז"ל
עירבה אמו לנפון ואביו לדרוס אמו
מוליכתו אללה ואין אביו מוליכו אללה
שעדיין הוא לריך לאמו ובתרה שדויהו
רבנן אלמא עד שש לריך סויע מאמו
וכסם שהבעל זן אותה כך זון אותו
עמה ע"כ ובשטה אחרת שלו ג"כ כתב
כך יולא בעירוב אמו עירב לו אביו
לנפון ואמו לדרוס יולא בעירוב אמו
ואין יולא בעירוב אביו ואין מוליכו אותו
אלא לדרוס דכיון דבן שש הוא עדיין
לריך לאמו דכחד גופא דמו וגבי מזונות
גמי כדרך שחייב לזון את האם כך חייב

לזון את הבן דלכתו בתר אימיה שייך וחד גופא נינהו: (ז) מאי טעמא - מוספיין על מזונותיה לאו משום בן דבעי למיכל בהדה: יפה לחלב. אלמא משום בן חייב לטפויי לה מזונות ע"כ ומתוך לשונות הללו נ"ל דכי אמרי' דזן אותם קמני קטנים דוקא בשאמן קיימת ומדין מזונות אמון [נגעו] בה שפיון שהן נגררים אחריה אי אפשר לה להעמיד עלמה שלא תזון אותם אבל בשאין אדם קיימת אינו חייב במזונותיהם וגמרינן גמי דיקא לי הכי דמשיעינן לנפולא ממנהי' (ג) מאי סייעתא נימא שאינו חייב לזון אללה זמן הנקתם אללה ודאי דייקינן הכי דמדתנא מוספיין לה על מזונותיה משום דבעי למיכל בהדה אלמא מזונות הבן הנגרר אחריה הרי הן כמזונותיה ומדין מזונות שלה נגעו בה וכיון דמדרי' (ד) יוסי שמעיין שעד שש הבן נגרר אחר אמו שמעיין שהוא חייב להוסיף על מזונותיה בשבילו עד שיהא בן שש אבל כל שאין אמון קיימת לא מחייב אבל לא ראויה לראשונים ז"ל שאמרו כן: הדרן עלך אה על פי

5. אבני מילואים סי' ע"א ס"ק ד', וז"ל,

"מוציאין ממנו בע"כ משום צדקה. בפי נערה (דף מ"ט) אבל אי אמיד כייפינן כי הא דרבא כפיי' לרב נתן בר אמי ואפיק מיני' ד' מאות זווי לצדקה, ובתוס' [מט, ב ד"ה אכפיה] הקשו היאך כפה אותו בשביל צדקה והכתיב מתן שכרה בצדה דכתי' למען יברכך ואמרי' פי' כל הבשר (דף ק"י) כל מצות עשה שמתן שכרה בצדה אין ב"ד של מטה מוזהרין עלי', ותירצו דכפיי' בדברים אי נמי קצבו ביניהן בני העיר לתת כך וכך לחדש הלכך אכפיי' כדאמרי' פ"ק דב"ב (ח, ב) רשאיין בני העיר להסיע על קיצתן ועוד בצדקה איכא ב' לאוין לא תאמץ ון ליי בע לא תקפוץ עכ"ל, וע"ש.

ושני תירוצים הראשונים אינם עולים לפי סוגית הש"ס דאי בדברים אפילו לא אמיד נמי כייפינן ליי בדברים וכדאיתא שם כפו ליי אסיאתא עורבא בעי כו' גם מ"ש דמיירי בקצבו ביניהן אם כן היאך כופין לבניו וע"ש בר"ן.

ובמרדכי פ"ק דב"ב [סי' ת"צ] כתב דאע"ג דאין ב"ד נענשין אם לא יכופו היכא שמתן שכרה בצדה מ"מ אם ירצו לכוף הרשות בידם ע"ש, וגם בזה קשה לי דנהי דרבא דכפייא לר' נתן משום שהי' רוצה לכופו הי' רשות בידו אבל בגמ' דינא קתני אי אמיד כייפינן ליי כי הא דרבא כו' ומשמע דדינא קאמר, ואם אין חיוב על הב"ד לכוף היאך קאמר כופין אותו.

ונראה כיון דאפי' לא אמיד נמי כופין אותו בדברים כדאמרי' עורבא בעי בני כו' ואע"ג דאין בו משום מצות צדקה כיון דאינו אמיד, א"כ באמיד מעלין מעלה אחת וכופין אותו ומצוה על הב"ד לכוף אותו ולא משום מצות צדקה לחוד דכיון שמתן שכרה בצדה הרשות

ביד הב"ד שלא לכוף אלא דהא לגבי בניו דחמירא דבלא אמיד נמי כייפינן בדברים באמיד כופין אותו ממש דהרי בלא"ה הרשות ביד הבית דין לכוף והכא דינא ועצה טובה קמ"ל שיכופו אותו משום דעורבא בעי בני ודו"ק.

בזה יתישבו דברי הש"ע שכתב מוציאין ממנו בע"כ משום צדקה וזנין אותם עד שיגדלו, והקשה בדרישה הא אפי' אחר שיגדלו חייב לזון אותם בתורת צדקה ועיין ב"ש סק"ג, ולפמ"ש ניחא דאחר שיגדלו הרשות ביד הב"ד שלא לכוף כיון שמתן שכרה בצדה, אבל עד שיגדלו מצוה על הב"ד לכוף אע"ג דמתן שכרה בצדה משום דעורבא בעי בניה, כי היכי דכייפינן בדברים למאן דלא אמיד שהרי הרשות ביד ב"ד לכוף על צדקה דעלמא, וגבי קטנים מצוה על הב"ד שיכופו ומוציאין ממנו בע"כ וכמ"ש ודו"ק.

ומהרי"ק שורש קמ"ח כתב בשם רבינו אלי' דלא מקרי מתן שכרה בצדה כיון דלא כתי' ביי אריכות ימים וע"ש.

ולעני"ד נראה לפמ"ש בעקרים דלמען יברכך לא קאי על הגוף הנתינה רק על הא דלא ירע לבבך בתתך לו שהוא נותן בשמחה ובטוב לבב ולא קאי על נתן תתן ע"ש, וא"כ א"ש דכופין על הצדקה ומשום דכיון דאינו נותן ברצון א"כ אין כאן טוב לבב והכפיי' היא על הנתינה לבדה ובנתינה לחודה ליכא מתן שכרה בצדה, ועמ"ש בס' קצה"ח סי' ר"ץ סק"ג ליישב קושי התוס' בהא דכופין על הצדקה ועמ"ש בקצה"ח סי' צ"ז סק"ט.

6. שו"ת אגרות משה אבן העזר ח"א סימן ק"ו, וז"ל,

ברצון האב יתחייב לזון גם בניו דלא גרעי מארחי ופרחי כיון שדרים אצלה והם ארחי ופרחי קבועים שהאב קבעם אצלה ואין יכול לומר שתהיה אכזרית ולא תתן להם מזונות. ולכן ברוב בני"א שדרים כולם יחד חייב האב במזונות בניו מצד דין חיוב מזונות אשתו. ונמצא שאף מה שנתן לה עבור מזונות הגדולים נמי הוא מדין מזונות שלה ושייך המותר לה כדבארתי. ורק ממה שנתן לה עבור מזונות עצמו נחשבה רק כשליח ושייך המותר לו. וא"כ צריך לנכות כפי החשבון שהיה על חלקו לפי סך הבני בית ביחד והשאר שלה.

ולכן אף שהב"ש והח"מ בסי' ע"א סק"א סברי דלא כר"ן נלע"ד שיש לפסוק כר"ן כיון שרש"י ורא"ש ורמב"ם סבירא להו כותיה ומוכרח כדבריו כדבארתי. ואף לדידהו מסתבר שידו שיש גם חיוב מצד מזונות אשתו כמו בארחי ופרחי. ולכן כשנתן לה עבורם נמצא שזן אותם מצד חיוב מזונות שלה והוי המותר שלה. ולפי"ז יצטרך לזון אותם במזונות שנותן לאמם ול"ד לכסות שבסי' ע"ג סעי' ו' שאינו נותן להם כפי עשרו אלא כפי צרכן בלבד משום שהקטנים א"צ לכסות שצריכה אמם ודלא כח"מ.

וגם נלע"ד ברור לפ"ז דבר חדש שאם האם דרה יחד עם בניה אף שהם יותר מבני שש